

LATVIEŠU VALODAS GRAMATIKA

RĪGA 2013

Latviešu valodas gramatika. Autori: Ilze Auziņa, Ieva Breņķe, Juris Grigorjevs, Inese Indričāne, Baiba Ivulāne, Andra Kalnača, Linda Lauze, Ilze Lokmane, Dace Markus, Daina Nītiņa, Gunta Smiltiece, Baiba Valkovska, Anna Vulāne. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013, 1024 lpp.

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**
ANNO 1919

LU LATVIEŠU VALODAS INSTITŪTS
Reģistrācijas apliecība Nr. 90002118365

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Reģistrācijas apliecība Nr. 90000076669

Grāmata sagatavota Valsts pētījumu programmas
„Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)”
un Latvijas Universitātes projekta „Mūsdienu latviešu valodas gramatika” ietvaros

Izdota ar LU Latviešu valodas institūta 2013. gada 9. aprīļa
zinātniskās padomes lēmumu Nr. 4/2013

Publicēšanu finansiāli atbalsta Latvijas Universitāte

Recenzenti – Trevors Gārts Fennels, Igors Koškins,
Ieva Ozola, Andrejs Veisbergs

Sagatavota *Dr. habil. philol.* Dainas Nītiņas (līdz 2012)
un *Dr. philol.* Jura Grigorjeva (no 2012) vadībā

Korektors – Agita Kazakeviča, Anda Meistere

Maketētāja – Gunita Arnava

ISBN 978-9984-742-70-0

© LU Latviešu valodas institūts, 2013

© I. Auziņa, I. Breņķe, J. Grigorjevs, I. Indričāne, B. Ivulāne,
A. Kalnača, L. Lauze, I. Lokmane, D. Markus, D. Nītiņa,
G. Smiltiece, B. Valkovska, A. Vulāne, 2013

SATURS

PRIEKŠVārds	19
FONĒTIKA UN FONOLOĢIJA	22
1. FONĒTIKAS UN FONOLOĢIJAS VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS (Ilze Auziņa, Dace Markus, Juris Grigorjevs)	22
1.1. Fonētikas un fonoloģijas priekšmets un fonētiskie līdzekļi (Ilze Auziņa, Dace Markus)	22
1.2. Fonētiskā transkripcija (Ilze Auziņa).....	23
1.3. Latviešu valodas fonētikas un fonoloģijas izpēte un izmantotās metodes (Juris Grigorjevs, Dace Markus)	27
2. LATVIEŠU VALODAS SKAŅU UN FONĒMU SISTĒMA (Juris Grigorjevs).....	33
2.1. Patskaņi jeb monoftongi un to iedalījums	37
2.1.1. Patskaņu fonētiskā interpretācija	37
2.1.2. Patskaņu fonoloģiskā interpretācija	41
2.2. Divskaņi jeb diftongi un diftongiskie savienojumi	44
2.2.1. Divskaņu fonētiskā interpretācija	47
2.2.2. Divskaņu fonoloģiskā interpretācija	50
2.2.3. Diftongiskie savienojumi	52
2.3. Latviešu valodas līdzskaņi (arī Inese Indričāne)	57
2.3.1. Līdzskaņu fonētiskā interpretācija	57
2.3.2. Līdzskaņu fonoloģiskā interpretācija	75
3. LATVIEŠU VALODAS FONĒTISKI FONOLOĢISKIE PROCESI UN LIKUMI (Ilze Auziņa)	80
3.1. Pozicionālās skaņu pārmaiņas jeb skaņu pārmaiņas runas plūsmā	80
3.1.1. Patskaņu un divskaņu jeb vokālisma pārmaiņas: kvantitatīvā redukcija, kontrakcija, patskaņu /e/, /e:/, /æ/, /æ:/ pozicionālās pārmaiņas	81
3.1.1.1. Patskaņu kvantitatīvā redukcija	81
3.1.1.2. Patskaņu kontrakcija	82
3.1.1.3. Patskaņu /e/, /e:/, /æ/, /æ:/ pozicionālās pārmaiņas	82
3.1.2. Līdzskaņu jeb konsonantisma pozicionālās pārmaiņas	83
3.1.2.1. Asimilācija balsīguma ziņā	84
3.1.2.2. Asimilācija artikulācijas vietas ziņā	85
3.1.2.3. Afrikātas /ts/ rašanās	85
3.1.2.4. Vokalizācija un konsonantizēšanās	86
3.1.2.5. Līdzskaņa pagarinājums	87
3.1.2.6. Pozicionāls līdzskaņa zudums	88
3.2. Vēsturiskās fonēmu pārmaiņas	89
3.2.1. Vokālisma vēsturiskās pārmaiņas	89
3.2.1.1. Mantotā patskaņu resp. vokāļu mija	89
3.2.1.2. Līdzskaņa /n/ noteiktā mija	90
3.2.2. Konsonantisma vēsturiskās pārmaiņas	91
3.2.2.1. Līdzskaņa /j/ noteiktā līdzskaņu mija	91
3.2.2.2. Palatālu vokāļu jeb priekšējās rindas patskaņu noteiktā līdzskaņu mija	92
3.2.2.3. Līdzskaņa /t/ noteiktā līdzskaņu mija	93

3.2.2.4. Līdzskaņa /d/ noteiktā līdzskaņu mija	94
3.2.2.5. Vēsturiskais līdzskaņu zudums	94
3.2.2.6. Līdzskaņu grupu mija	94
4. ZILBE UN ZILBJU ROBEŽA (Ilze Auziņa)	96
4.1. Zilbe	96
4.1.1. Zilbes jēdziens	96
4.1.2. Zilbe – fonētikas vienība	96
4.1.3. Zilbe – fonoloģiska vienība	97
4.1.4. Zilbes struktūra	98
4.1.5. Zilbju klasifikācija	100
4.2. Zilbes robeža	100
5. VALODAS SUPRASEGMENTĀLĀS JEB PROSODISKĀS VIENĪBAS (Ilze Auziņa)	104
5.1. Latviešu valodas zilbes intonāciju sistēma	104
5.2. Runas intonācija un tās elementi	107
5.2.1. Runas intonācijas vispārīgs raksturojums	107
5.2.2. Runas intonācijas elementi	107
5.2.3. Runas intonācijas tipi	117
5.3. Vārda uzsvars	120
6. GALVENĀS LATVIEŠU VALODAS PAREIZRUNAS JEB ORTOEPIJAS PROBLĒMAS (Dace Markus)	123
6.1. Vārda uzsvara normēšana	123
6.2. Izrunas normas vokālismā (patskaņu un divskaņu lietojumā)	126
6.2.1. Šaurais un platais patskanis [e], [eː] vai [æ], [æː]	126
6.2.2. Patskaņu kvantitāte	128
6.2.3. Patskaņu [ɔ], [ɔː] un divskaņa [uo] lietojums	132
6.3. Izrunas normas konsonantismā (līdzskaņu lietojumā)	133
6.3.1. Līdzskaņu galvenie varianti	134
6.3.2. Līdzskaņu sekundārie varianti	134
6.3.3. Pozicionālās līdzskaņu pārmaiņas	135
6.3.4. Vēsturiskās līdzskaņu pārmaiņas	136
MORFĒMIKA (Anna Vulāne)	138
1. MORFĒMIKAS VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS	138
2. MORFĒMU VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS	139
3. MORFĒMU KLASIFIKĀCIJA	142
4. AFIKSU RAKSTUROJUMS	146
MORFONOĻĢIJA (Andra Kalnača)	154
1. MORFONOĻĢIJAS VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS	154
2. MORFĒMU PIELĀGOŠANĀS, TĀS VEIDI MORFĒMU SADURĀ	157
2.1. Morfēmu kombinēšanās un līdzskaņu vēsturiskās pārmaiņas	158
2.1.1. Fonēmu mija	158
2.1.1.1. Priekšējās rindas patskaņu noteiktā mija	158
2.1.1.2. Līdzskaņa /t/ noteiktā mija	159

2.1.1.3. Līdzskaņa /d/ noteiktā mija	159
2.1.1.4. Līdzskaņa /s/ asimilācija iepriekšējam palatālam līdzskanim	160
2.1.2. Morfu interference	160
2.1.2.1. Saknes un piedēkļa/ piedēkļu interference – līdzskaņa /j/ noteiktā mija	160
2.1.2.2. Saknes un infiksa interference – līdzskaņa /n/ noteiktā mija	165
2.1.2.3. Priedēkļa un saknes interference	165
2.1.3. Vārddarināšanas/ formveidošanas celma saīsināšanās	165
2.1.3.1. Līdzskaņu sablīvējuma novēršana	166
2.1.3.2. Patskaņu sablīvējuma novēršana	166
2.1.4. Interfiksācija	167
2.1.4.1. Patskaņu sablīvējuma novēršana	167
2.1.4.2. Līdzskaņu sablīvējuma novēršana	169
2.2. Morfēmu kombinēšanās un līdzskaņu pozicionālās pārmaiņas	169
2.2.1. Fonēmu mija	170
2.2.2. Morfu interference	171
2.2.2.1. Asimilācija artikulācijas vietas ziņā	171
2.2.2.2. Afrikātas /ts/ rašanās	173
2.2.3. Vārddarināšanas celma saīsināšanās	174
2.2.4. Vokalizācija	174
2.2.5. Nebalsīgu troksneņu pagarinājums	175
3. VOKĀLISMA PĀRMAIŅU MORFONOLOĢISKĀS FUNKCIJAS	178
3.1. Apofonija	178
3.2. Metafonija	180
4. ZILBES INTONĀCIJAS UN UZSVARA MORFONOLOĢISKĀS FUNKCIJAS	183
4.1. Supramorfēmas	183
4.1.1. Tonālie supramorfi (zilbes intonācija)	185
4.1.1.1. Metatonija	185
4.1.1.2. Tautosillabiskie r savienojumi	187
4.1.2. Akcentuāli supramorfi (vārda uzsvars)	187
4.2. Frāzes supramorfi – teikuma uzsvars un intonācija	188
VĀRDDARINĀŠANA (Anna Vulāne).....	190
1. VĀRDDARINĀŠANAS VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS	190
2. VĀRDDARINĀŠANAS PAŅĒMIENI UN LĪDZEKĻI	200
3. VĀRDŠĶIRU DERIVATĪVĀ SISTĒMA	211
4. LIETVĀRDA DERIVATĪVAIS RAKSTUROJUMS	212
4.1. Lietvārdu atvasināšana ar priedēkļiem jeb prefiksācija	212
4.2. Lietvārdu atvasināšana ar piedēkļiem jeb sufiksācija	220
4.3. Lietvārdu darināšana ar derivatīvo galotni jeb fleksācija	245
4.4. Lietvārdu darināšana ar diviem afiksiem	246
4.4.1. Lietvārdu darināšana ar priedēkli un derivatīvo galotni jeb cirkumfiksācija	247
4.4.2. Lietvārdu darināšana ar priedēkli un piedēkli jeb konfiksācija	248
4.5. Ar sintaktisko paņēmienu darinātie lietvārdi	249
4.6. Abreviēšana	252
4.6.1. Abreviācija	254

4.6.2. Strupināšana	259
4.6.3. Sapludināšana	261
4.7. Ar sintaktiski morfoloģisko paņēmienu darinātie lietvārdi	261
5. ĪPAŠĪBAS VĀRDU DERIVATĪVAIS RAKSTUROJUMS	263
5.1. Īpašības vārdu darināšana ar morfoloģisko paņēmienu	264
5.1.1. Īpašības vārdu darināšana ar piedēkļiem	264
5.1.2. Īpašības vārdu darināšana ar priedēkļiem	267
5.2. Īpašības vārdu darināšana ar sintaktisko paņēmienu	269
5.3. Īpašības vārdu darināšana ar sintaktiski morfoloģisko paņēmienu	270
5.4. Īpašības vārdu darināšana ar morfoloģiski sintaktisko paņēmienu	270
6. SKAITĻA VĀRDU DERIVATĪVAIS RAKSTUROJUMS	273
6.1. Skaitļa vārdu darināšana ar morfoloģisko paņēmienu	273
6.2. Skaitļa vārdu darināšana ar sintaktisko paņēmienu	274
7. VIETNIEKVĀRDU DERIVATĪVAIS RAKSTUROJUMS	276
7.1. Vietniekvārdu darināšana ar morfoloģisko paņēmienu	276
7.2. Vietniekvārdu darināšana ar sintaktisko paņēmienu	276
7.3. Vietniekvārdu darināšana ar morfoloģiski sintaktisko paņēmienu	277
8. DARBĪBAS VĀRDU DERIVATĪVAIS RAKSTUROJUMS	278
8.1. Darbības vārdu darināšana ar morfoloģisko paņēmienu	278
8.1.1. Darbības vārdu prefiksācija	278
8.1.2. Darbības vārdu sufiksācija	286
8.1.3. Darbības vārdu darināšana ar derivatīvo galotni jeb fleksācija	291
8.1.4. Darbības vārdu darināšana ar diviem afiksiem	291
8.2. Darbības vārdu darināšana ar sintaktisko paņēmienu	292
9. APSTĀKĻA VĀRDU DERIVATĪVAIS RAKSTUROJUMS	294
9.1. Apstākļa vārdu darināšana ar morfoloģiski sintaktisko paņēmienu	294
9.2. Apstākļa vārdu darināšana ar morfoloģisko paņēmienu	295
9.3. Apstākļa vārdu darināšana ar sintaktisko paņēmienu	296
10. PALĪGVĀRDU DERIVATĪVAIS RAKSTUROJUMS	298
11. IZSAUKSMES VĀRDU DERIVATĪVAIS RAKSTUROJUMS	299
MORFOLOĢIJA	300
1. MORFOLOĢIJAS VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS	
(Daina Nītiņa)	300
1.1. Morfoloģijas jēdziens, pētīšanas objekts un uzdevumi	300
1.2. Vārda gramatiskās nozīmes un vārdformas izpratne	301
1.3. Vārdformu tipī, to veidošanas paņēmieni un līdzekļi	304
1.3.1. Sintētiskas jeb vienkāršas vārdformas	305
1.3.2. Analītiskas jeb saliktas vārdformas	307
1.3.3. Supletīvas jeb atšķirīgu sakņu vārdformas	309
1.3.4. Formāli vienādas vārdformas jeb gramatiskās homofomas un homonīmija	309
1.4. Vārdformu kopums jeb morfoloģiskā paradigma un paradigmātika	311
1.4.1. Nomenu un pronomenu formu maiņa – locīšana jeb deklinēšana	312
1.4.2. Darbības vārdu formu maiņa jeb konjugēšana	313
1.4.3. Pilnas, nepilnas un jaukta tipa paradigmas	314

1.5. Morfoloģiskās kategorijas, to vispārīgs raksturojums	315
1.6. Vārdšķiru izpratne un klasifikācijas problēmas	317
1.6.1. Vārdšķiru noteikšanas kritēriji un iedalījums	318
1.6.2. Vārdšķiru savstarpējās attiecības un to robežu problēmas	321
2. LIETVĀRDS (SUBSTANTĪVS) (Gunta Smiltnece)	324
2.1. Lietvārda vispārīgs raksturojums	324
2.2. Lietvārdu leksiski semantiskais iedalījums	325
2.2.1. Sugasvārdi jeb apelatīvi	325
2.2.2. Īpašvārdi jeb onīmi	325
2.3. Lietvārda morfoloģiskās kategorijas	327
2.3.1. Dzimtes kategorija	327
2.3.1.1. Dzimtes kategorijas raksturojums	327
2.3.1.2. Dzimtes formas dzīvu būtņu apzīmējumos	328
2.3.1.3. Kopdzimtes lietvārdi	333
2.3.1.4. Nelokāmo lietvārdu dzimte	335
2.3.1.5. Lietvārdu dzimtes svārstības	336
2.3.2. Skaitļa kategorija	337
2.3.2.1. Skaitļa kategorijas gramatiskais un leksiski semantiskais aspekts	337
2.3.2.2. Vienskaitlinieki	338
2.3.2.3. Daudzskaitlinieki	341
2.3.3. Locījuma kategorija	343
2.3.3.1. Locījuma kategorijas raksturojums	343
2.3.3.2. Nominatīva lietojums un nozīmes	344
2.3.3.3. Ģenitīva lietojums un nozīmes	345
2.3.3.4. Datīva lietojums un nozīmes	350
2.3.3.5. Akuzatīva lietojums un nozīmes	351
2.3.3.6. Instrumentālis: locījuma statusa problēma un formas semantiski gramatiskais raksturs	352
2.3.3.7. Lokatīva lietojums un nozīmes	354
2.3.3.8. Vokatīvs latviešu valodas locījumu sistēmā	355
2.4. Lietvārdu locīšana jeb deklinēšana	357
2.4.1. Locīšanas pamattipi jeb deklinācijas, to noteikšana un apzīmēšana latviešu valodniecībā	357
2.4.2. Vīriešu dzimtes lietvārdu deklinācijas	358
2.4.2.1. Pirmās deklinācijas (-am deklinācijas) lietvārdi	358
2.4.2.2. Otrās deklinācijas (-im deklinācijas) lietvārdi	358
2.4.2.3. Pirmās un otrās deklinācijas lietvārdu formu svārstības	360
2.4.2.4. Trešās deklinācijas (-um deklinācijas) lietvārdi	361
2.4.3. Sieviešu dzimtes lietvārdu deklinācijas	363
2.4.3.1. Ceturtās (-ai deklinācijas) lietvārdi	363
2.4.3.2. Piektās deklinācijas (-ei deklinācijas) lietvārdi	364
2.4.3.3. Sestās deklinācijas (-ij deklinācijas) lietvārdi	365
2.4.4. Sekundārie lietvārdu locīšanas paveidi	366
2.4.5. Nelokāmie lietvārdi	367
3. ĪPAŠĪBAS VĀRDS (ADJEKTĪVS) UN ADJEKTĪVSKS DIVDABIS (Daina Nītiņa)	370
3.1. Īpašības vārdi kā vārdšķira, to vispārīgs raksturojums	370
3.1.1. Īpašības vārdu semantika un iedalījums	372
3.1.2. Īpašības vārdu gramatiskais raksturojums	374

3.2. Adjektīvīskie divdabji un to īpašības vārdu daba	376
3.2.1. Adjektīvīsko divdabju saistība ar īpašības vārdu sistēmu	376
3.2.2. Adjektīvīsko divdabju gramatiskais raksturojums	381
3.3. Īpašības vārdu un adjektīvīsko divdabju formas: nenoteikto un noteikto galotņu pretstatījums	383
3.3.1. Nenoteiktie īpašības vārdi un nenoteiktie adjektīvīskie divdabji	384
3.3.2. Noteiktie īpašības vārdi un noteiktie adjektīvīskie divdabji	391
3.3.3. Noteikto un nenoteikto īpašības vārdu un adjektīvīsko divdabju lietošanas svārstības	397
3.4. Īpašības vārdu un adjektīvīsko divdabju salīdzināmo pakāpju formas – viens no pazīmju gradācijas izteikšanas līdzekļiem	402
3.4.1. Pamata pakāpe jeb pozitīvs	402
3.4.2. Pārākā pakāpe jeb komparatīvs	407
3.4.3. Vispārākā pakāpe jeb superlatīvs	409
4. SKAITĻA VĀRDS (NUMERĀLIS) (Gunta Smiltnece)	413
4.1. Skaitļa vārda vispārīgs raksturojums	413
4.2. Noteikta, nenoteikta un aptuvena skaita vai daudzuma izteikšanas iespējas latviešu valodā	413
4.3. Skaitļa vārdu semantiskais iedalījums	416
4.3.1. Pamata skaitļa vārdi	416
4.3.2. Kārtas skaitļa vārdi	416
4.4. Skaitļa vārdu struktūra	417
4.5. Lokāmie skaitļa vārdi, to gramatiskās kategorijas	419
4.5.1. Skaitļa vārdu dzimte	419
4.5.2. Skaitļa vārdu skaitlis	419
4.5.3. Skaitļa vārdu locīšana	420
4.6. Nelokāmie skaitļa vārdi	424
4.7. Skaitļa vārdu lietojums un saistāmība ar citiem vārdiem	424
4.7.1. Lokāmo skaitļa vārdu lietojums un saistāmība ar citiem vārdiem	425
4.7.2. Nelokāmo skaitļa vārdu lietojums un saistāmība ar citiem vārdiem	426
4.7.3. Daļskaitļu apzīmējumu lietojums un saistāmība ar citiem vārdiem	426
5. VIETNIEKVĀRDS (PRONOMENS) (Daina Nītiņa)	428
5.1. Vietniekvārda kā vārdšķiras vispārīgs raksturojums	428
5.1.1. Vietniekvārdu būtība un funkcijas	428
5.1.2. Vietniekvārdu morfoloģiskās kategorijas un vārdformu sistēmas īpatnības	431
5.2. Vietniekvārdu locīšana	433
5.2.1. Pēc lietvārdu parauga lokāmi vietniekvārdi	433
5.2.2. Pronominālā deklinācija	433
5.3. Vietniekvārdu leksiski semantiskās grupas	435
5.3.1. Personu un norādāmie vietniekvārdi	435
5.3.2. Vispārīgas nozīmes vietniekvārdi	443
5.3.3. Nenoteiktie vietniekvārdi	452
6. DARBĪBAS VĀRDS (VERBS) (Andra Kalnača)	456
6.1. Darbības vārda vispārīgs raksturojums	456
6.1.1. Nenoteiksme jeb infinitīvs	460
6.1.2. Darbības vārdu gramatiskās resp. sintaktiskās funkcijas (Baiba Iवलāne sadarbībā ar Andru Kalnaču)	462
6.1.2.1. Patstāvīgi darbības vārdi un palīgozīmē lietoti darbības vārdi	462

6.1.2.2. Palīgdarbības vārdi (palīgverbi)	464
6.1.2.2.1. Saitiņas (kopulas)	466
6.1.2.2.2. Modificētāji	468
6.2. Darbības vārda gramatiskās kategorijas	470
6.2.1. Laika kategorija	470
6.2.1.1. Darbības vārda laika formu veidošana	472
6.2.1.1.1. Vienkāršās laika formas	472
6.2.1.1.2. Saliktās laika formas	473
6.2.1.2. Darbības vārda laika formu lietošana	474
6.2.1.2.1. Vienkāršās laika formas	476
6.2.1.2.2. Saliktās laika formas	478
6.2.2. Izteiksmes kategorija	481
6.2.2.1. Darbības vārda izteiksmes formu veidošana	482
6.2.2.1.1. Īstenības izteiksme (indikatīvs)	483
6.2.2.1.2. Atstāstījuma izteiksme (relatīvais mods)	483
6.2.2.1.3. Vēlējuma izteiksme (kondicionālis)	485
6.2.2.1.4. Vajadzības izteiksme (debitīvs)	486
6.2.2.1.5. Pavēles izteiksme jeb imperatīvs	491
6.2.2.2. Darbības vārda izteiksmes formu lietošana	493
6.2.2.2.1. Īstenības izteiksme (indikatīvs)	494
6.2.2.2.2. Atstāstījuma izteiksme (relatīvais mods)	495
6.2.2.2.3. Vēlējuma izteiksme (kondicionālis)	496
6.2.2.2.4. Vajadzības izteiksme (debitīvs)	497
6.2.2.2.5. Pavēles izteiksme (imperatīvs)	498
6.2.2.3. Darbības vārda izteiksmes, modalitāte un evidencialitāte	498
6.2.3. Kārtas kategorija	502
6.2.3.1. Kārtas formu veidošana	504
6.2.3.2. Kārta un darbības vārdu leksiski gramatiskās grupas	506
6.2.3.2.1. Nepārejoši/pārejoši (intransitīvi/transitīvi) darbības vārdi	507
6.2.3.2.2. Kauzatīvi darbības vārdi	510
6.2.3.2.3. Atgriezeniski (refleksīvi) darbības vārdi (arī Ilze Lokmane)	511
6.2.4. Personas kategorija	515
6.2.4.1. Personas formu veidošana	518
6.2.4.1.1. Neatgriezeniskās personu galotnes	519
6.2.4.1.2. Atgriezeniskās personu galotnes	522
6.2.4.2. Personas formu lietošana	523
6.2.4.2.1. Trīspersonu darbības vārdi	524
6.2.4.2.2. Vienpersonas resp. trešās personas darbības vārdi	528
6.2.5. Darbības vārda veids latviešu valodā	531
6.2.5.1. Veida izpausme latviešu valodā	533
6.2.5.1.1. Nepabeigtas/pabeigtas jeb imperfektīvas/perfektīvas darbības veids	533
6.2.5.1.2. Vienkārtējas/daudzkārtējas jeb semelfaktīvas/iteratīvas darbības veids	539
6.2.5.2. Veida un laika nozīmju saikne	541
6.2.5.2.1. Nepabeigtas/pabeigtas darbības veids un vienkāršās laika formas	542
6.2.5.2.2. Nepabeigtas/pabeigtas darbības veids un saliktās laika formas	543
6.2.5.2.3. Vienkāršo un salikto laika formu paralēlisms veida nozīmju izteikšanā	544

6.3.	Darbības vārda konjugēšana	545
6.3.1.	Pirmā konjugācija	547
6.3.2.	Otrā konjugācija	548
6.3.3.	Trešā konjugācija	548
6.3.4.	Nekārtņi (neregulārie) darbības vārdi	549
6.3.5.	Darbības vārdu konjugēšanas paralēlformas	549
6.4.	Darbības vārda formu paraugi personās, laikos un kārtās	551
6.4.1.	Regulāro resp. kārtno darbības vārdu formas	551
6.4.1.1.	Neatgriezeniskie darbības vārdi	551
6.4.1.2.	Atgriezeniskie darbības vārdi	556
6.4.2.	Neregulāro resp. nekārtno darbības vārdu formas	559
6.4.2.1.	Darāmās kārtas formas	559
6.4.2.2.	Ciešamās kārtas formas	562
6.5.	Divdabīs (participis) (Daina Nītiņa)	564
6.5.1.	Divdabju vispārīgs raksturojums	564
6.5.2.	Lokāmie divdabji	569
6.5.2.1.	Darāmās kārtas tagadnes divdabji	569
6.5.2.2.	Darāmās kārtas pagātnes divdabji	573
6.5.2.3.	Ciešamās kārtas tagadnes divdabji	576
6.5.2.4.	Ciešamās kārtas pagātnes divdabji	580
6.5.3.	Divdabji ar <i>-dams, -dama, -damies, -damās</i>	583
6.5.4.	Nelokāmie divdabji	585
6.5.5.	Divdabju ar <i>-dams, -dama, -damies, -damās</i> un divdabju ar <i>-ot, -oties</i> salīdzinājums: lietošanas atšķirības un sinonīmija	592
7.	APSTĀKĻA VĀRDS (ADVERBS) (Gunta Smiltnece)	595
7.1.	Apstākļa vārda vispārīgs raksturojums	595
7.2.	Apstākļa vārdu nošķiršana no citām vārdšķirām	596
7.2.1.	Apstākļa vārdi un lietvārdi	596
7.2.2.	Apstākļa vārdi, īpašības vārdi un adjektīviskie divdabji	598
7.2.3.	Apstākļa vārdi un vietniekvārdi	599
7.2.4.	Apstākļa vārdi un prievārdi	599
7.2.5.	Apstākļa vārdu un palīgvārdu gramatiskie homonīmi	601
7.3.	Apstākļa vārdu izteiktās pazīmes gradācija	602
7.3.1.	Salīdzināmo pakāpju veidošana	602
7.3.2.	Salīdzināmo pakāpju semantika	603
7.3.3.	Leksiski gramatiskie pazīmju graduēšanas līdzekļi	604
7.4.	Apstākļa vārdu leksiski semantiskās grupas	606
7.4.1.	Vietas apstākļa vārdi	607
7.4.2.	Laika apstākļa vārdi	608
7.4.3.	Veida apstākļa vārdi	610
7.4.4.	Mēra apstākļa vārdi	612
7.4.5.	Cēloņa un nolūka apstākļa vārdi	615
7.4.6.	Stāvokļa apstākļa vārdi	616
7.4.7.	Apstākļa vārdu leksiski semantisko nozīmju sinkrētisms	617
8.	PRIEVĀRDS (PREPOZĪCIJA) (Daina Nītiņa)	619
8.1.	Prievārdi kā vārdšķira, to vispārīgs raksturojums	619
8.1.1.	Prievārdu semantika, to vispārīgā jeb invariantā nozīme	621
8.1.2.	Prievārdu pārvaldījums jeb rekcija	625

8.1.3. Prievārdiskās un bezprievārdiskās konstrukcijas: sadalījums, sinonīmija un antonīmija.....	628
8.2. Prievārdu leksiski semantiskās attieksmju grupas.....	629
8.2.1. Telpiskās attieksmes.....	630
8.2.2. Laika attieksmes.....	632
8.2.3. Dzīvu būtņu, lietu un darbību savstarpējās attieksmes.....	634
8.2.4. Izsecinātās resp. abstraktās attieksmes.....	636
9. SAIKLIS (KONJUNKCIJA) (Gunta Smiltnece).....	641
9.1. Saikļa vispārīgs raksturojums.....	641
9.2. Saikļu iedalījums pēc sastāva.....	641
9.3. Saikļu iedalījums pēc funkcijas teikumā.....	643
9.3.1. Sakārtojuma saikļi.....	643
9.3.2. Pakārtojuma saikļi un citi pakārtojuma vārdi.....	644
9.3.2.1. Pakārtojuma saikļi.....	644
9.3.2.2. Pakārtojuma vārdi.....	644
9.4. Saikļu homonīmija ar nelokāmo vārdšķiru vārdiem.....	645
9.5. Saikļu semantiskās grupas.....	650
9.5.1. Sakārtojuma saikļu semantika.....	651
9.5.1.1. Vienojuma saikļi.....	651
9.5.1.2. Pretstata saikļi.....	655
9.5.1.3. Šķīruma saikļi.....	659
9.5.1.4. Paskaidrojuma saiklis.....	660
9.5.2. Pakārtojuma saikļu semantika.....	661
9.5.2.1. Laika saikļi.....	661
9.5.2.2. Pieļāvuma saikļi.....	663
9.5.2.3. Nolūka saiklis.....	663
9.5.2.4. Nosacījuma saiklis.....	664
9.5.2.5. Cēloņa saikļi.....	664
9.5.2.6. Pamatojuma saiklis <i>jo</i>	665
9.5.2.7. Seku saiklis.....	665
9.5.2.8. Salīdzinājuma saikļi.....	666
9.5.2.9. Neitrālas nozīmes saikļi.....	667
10. PARTIKULAS (Ieva Breņķe).....	669
10.1. Partikulu semantiski funkcionālais raksturs.....	669
10.2. Dažādu nozīmju niansētājas vai pastiprinātājas partikulas.....	670
10.2.1. Ierobežojuma partikulas.....	671
10.2.2. Pastiprinājuma vai pavājinājuma partikulas.....	671
10.2.3. Vispārinājuma partikula.....	672
10.2.4. Nenoteiktības partikulas.....	672
10.2.5. Pastiprinājuma partikulas.....	673
10.3. Modālās partikulas.....	675
10.3.1. Apgalvojuma partikulas.....	675
10.3.2. Nolieguma partikulas.....	676
10.3.3. Jautājuma partikulas.....	677
10.3.4. Salīdzinājuma partikulas.....	677
10.3.5. Modāli voluntatīvās partikulas.....	678
11. IZSAUKSMES VĀRDS (INTERJEKCIJA) (Gunta Smiltnece).....	679
11.1. Izsauksmes vārda vispārīgs raksturojums.....	679

11.2. Izsaukmes vārdu sintaktiskais lietojums.....	680
11.3. Izsaukmes vārdu struktūra	681
11.4. Izsaukmes vārdu semantiskās grupas	682
11.4.1. Jūtu un sajūtu izteicēji izsaukmes vārdi	683
11.4.2. Emocionāli intelektuālā vērtējuma izteicēji izsaukmes vārdi	683
11.4.3. Gribas izteicēji izsaukmes vārdi.....	685
11.4.3.1. Pamudinājuma izsaukmes vārdi	685
11.4.3.2. Sasaukšanās izsaukmes vārdi	687
11.4.3.3. Pieklājības izsaukmes vārdi un frāzes	687
11.4.4. Skaņu atdarinātāji izsaukmes vārdi jeb onomatopoētismi.....	689
SINTAKSE	692
1. SINTAKSES VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS (Ilze Lokmane)	692
1.1. Sintakses jēdziens un vieta valodas sistēmā.....	692
1.2. Sintakses vienības un sintakses mikrosistēmas.....	692
1.3. Vārds un vārda forma kā minimālas sintakses vienību sastāvdaļas.....	695
1.4. Sintakses vienības kā valodas un runas vienības	698
1.5. Sintaktiskie sakari	698
1.5.1. Sintaktisko sakaru izteikšanas līdzekļi.....	699
1.5.2. Sintaktisko sakaru veidi.....	700
1.5.2.1. Predikatīvais sakars	700
1.5.2.2. Sekundāri predikatīvais un determinatīvais sakars.....	701
1.5.2.3. Sakārtojuma un pakārtojuma sakars.....	702
2. VIENKĀRŠS TEIKUMS KĀ MONOPREDIKATĪVA SINTAKTISKA VIENĪBA (Ilze Lokmane).....	706
2.1. Vienkārša teikuma pazīmes.....	706
2.2. Vienkārša teikuma raksturošanas aspekti.....	707
2.3. Predikativitāte kā vienkārša teikuma gramatiskā nozīme	707
2.3.1. Sintaktiskais laiks.....	708
2.3.2. Sintaktiskā modalitāte	708
2.3.3. Sintaktiskā persona	708
3. VIENKĀRŠA TEIKUMA FORMĀLĀ (STRUKTURĀLĀ) ORGANIZĀCIJA (Ilze Lokmane).....	710
3.1. Vienkārša teikuma modelis jeb struktūras shēma.....	710
3.1.1. Vienkārša teikuma minimālais modelis.....	710
3.1.2. Vienkārša teikuma paplašinātais modelis.....	711
3.2. Struktūras shēmu pamattipi	713
3.2.1. Divkomponentu struktūras shēmas.....	713
3.2.2. Vienkomponenta struktūras shēmas.....	713
3.3. Struktūras shēmu morfoloģiskie tipi.....	715
3.4. Struktūras shēmas komponentu formālās pazīmes	715
3.4.1. Teikuma priekšmeta formālās pazīmes	715
3.4.2. Izteicēja formālās pazīmes	718
3.4.2.1. Verbāls izteicējs	718
3.4.2.2. Nomināls izteicējs	719
3.4.2.3. Adverbiāls izteicējs.....	722
3.4.3. Galvenā locekļa formālās pazīmes	723
3.4.4. Darbības vārdu patstāvīgās un palīgfunkcijas nošķiršana.....	725

3.4.5. Vienkomponenta un divkomponentu struktūras shēmu (modeļu) saraksts...	726
3.4.5.1. Teikumi ar divkomponentu struktūras shēmu	727
3.4.5.2. Teikumi ar vienkomenta struktūras shēmu.....	732
3.4.6. Vienkārša teikuma paradigma.....	732
3.4.6.1. Sintaktiskās paradigmas formālais aspekts: struktūras shēmas pilna un daļēja realizācija.....	733
3.4.6.2. Sintaktiskās paradigmas semantiskais aspekts	735
3.4.6.3. Sintaktiskā sinonīmija	739
3.5. Vienkārša teikuma paplašinātāju veidi un iedalījuma principi	740
3.5.1. Teikuma sakaru nosacīti paplašinātāji.....	741
3.5.1.1. Sekundāri predikatīvs komponents	742
3.5.1.1.1. Sekundārās predikatīvītes izpratne.....	742
3.5.1.1.2. Sekundāri predikatīvu komponentu tipi	745
3.5.1.1.3. Sekundāri predikatīvu komponentu formālās pazīmes	746
3.5.1.2. Determinatīvi vienkārša teikuma paplašinātāji	757
3.5.1.2.1. Determinants	758
3.5.1.2.2. Situants	760
3.5.2. Vārda sakaru nosacīti paplašinātāji.....	761
3.5.2.1. Paplašinātāji ar objekta nozīmi	761
3.5.2.2. Paplašinātāji ar subjekta nozīmi	763
3.5.2.3. Paplašinātāji ar atributīvu nozīmi	763
3.5.2.4. Paplašinātāji ar adverbiālu nozīmi.....	765
3.5.2.5. Paplašinātāji ar apozitīvu nozīmi	766
4. VIENKĀRŠA TEIKUMA SEMANTISKĀ STRUKTŪRA (Ilze Lokmane)	767
4.1. Semantiskās struktūras komponenti.....	767
4.2. Propozīcijas jēdziens.....	770
4.3. Semantiskās un sintaktiskās struktūras attiecības	771
4.4. Struktūras shēmas semantika	773
5. VIENKĀRŠA TEIKUMA KOMUNIKATĪVĀ STRUKTŪRA	
(Baiba Valkovska, Ilze Lokmane).....	774
5.1. Izteikuma komunikatīvais tips un runas akts	774
5.1.1. Propozīcija un izteikuma komunikatīvā funkcija, tās rādītāji latviešu valodā	775
5.1.2. Izteikuma komunikatīvie tipi latviešu valodā.....	776
5.1.2.1. Stāstījuma izteikums	776
5.1.2.2. Izsaukuma izteikums.....	777
5.1.2.3. Jautājuma izteikums.....	778
5.1.2.3.1. Vispārējie jautājuma izteikumi.....	778
5.1.2.3.2. Speciālie jautājuma izteikumi	779
5.1.2.4. Pamudinājuma izteikums.....	780
5.1.2.5. Vēlējuma izteikums	783
5.1.3. Netiešie runas akti.....	784
5.2. Noliegums vienkāršā izteikumā	786
5.2.1. Atkarīgā komponenta noliegums un polaritāte vienkāršā izteikumā.....	787
5.2.2. Noliegts izteikums	789
5.2.2.1. Vienkāršs noliegums	789
5.2.2.2. Atkārtots noliegums	791
5.3. Izteikuma komunikatīvā struktūra un aktuālais dalījums.....	792
5.3.1. Aktuālā dalījuma izpratne	793

5.3.2. Aktuālā dalījuma izteikšanas līdzekļi latviešu valodā	793
5.3.2.1. Izteikuma intonācija	794
5.3.2.2. Partikulas	794
5.3.2.3. Sintaktiskas konstrukcijas	794
5.3.2.4. Vārdu secība	795
5.3.3. Izteikuma aktuālais dalījums un vienkārša teikuma sintaktiskā struktūra	796
5.3.4. Tipiskie tēmas izteikšanas līdzekļi vienkāršā izteikumā	798
6. VIENKĀRŠA TEIKUMA VAI SALIKTA TEIKUMA KOMPONENTU PAPLAŠINĀJUMI (PAPLAŠINĀTĀJAS STRUKTŪRAS) (Daina Nītiņa)	801
6.1. Vienlīdzīgi teikuma locekļi	801
6.2. Atkārtoti teikuma locekļi	809
6.3. Savrupināti teikuma locekļi	810
6.3.1. Savrupināts pielikums vai pielikuma grupa	811
6.3.2. Savrupināti apzīmētāji vai to grupa	813
6.3.3. Savrupināti apstākļi vai to grupa	814
6.3.4. Prepozitīvi savrupināti teikuma locekļi	815
6.3.5. Savrupināti sekundāri predikatīvi komponenti	816
6.4. Divdabja teiciens	816
6.5. Uzruna un uzrunas grupa	820
6.6. Iespraudumi, iestarpinājumi un paskaidrojošas vārdu grupas	822
6.6.1. Iespraudumi	824
6.6.2. Iestarpinājumi	825
6.6.3. Paskaidrojošas vārdu grupas	827
7. SALIKTS TEIKUMS (Daina Nītiņa)	830
7.1. Salikta teikuma vispārīgs raksturojums	830
7.1.1. Salikts teikums kā polipredikatīva sintaktiska vienība	830
7.1.2. Saliktu teikumu raksturošanas aspekti un klasifikācija	831
7.2. Salikts sakārtots teikums	832
7.2.1. Teikumi ar vienojuma attieksmi starp daļām	835
7.2.1.1. Komponenti ar vienlaicīguma attieksmi	836
7.2.1.2. Komponenti ar secīguma attieksmi	836
7.2.1.3. Komponenti ar izpaušmes veida saistības attieksmi	837
7.2.1.4. Komponenti ar kāpinājuma attieksmi	837
7.2.1.5. Komponenti ar salīdzinājuma attieksmi	838
7.2.1.6. Komponenti ar cēloņa un seku attieksmi	838
7.2.1.7. Komponenti ar konstatējuma vai nosacījuma un seku attieksmi	839
7.2.1.8. Komponenti ar rezumējuma, piezīmes vai paskaidrojuma attieksmi	839
7.2.2. Teikumi ar pretstata attieksmi starp daļām	841
7.2.3. Teikumi ar vienojuma un pretstata attieksmi starp daļām	842
7.2.4. Teikumi ar šķīruma attieksmi starp daļām	843
7.3. Salikts pakārtots teikums	843
7.3.1. Saliktu pakārtotu teikumu vispārīgs raksturojums	843
7.3.2. Palīgteikumu klasifikācija	847
7.3.2.1. Teikuma priekšmeta palīgteikumi	849
7.3.2.2. Izteicēja palīgteikumi	851
7.3.2.3. Apzīmētāja palīgteikumi	852
7.3.2.4. Pielikuma palīgteikumi	855
7.3.2.5. Papildinātāja palīgteikumi	856

7.3.2.6. Vietas apstākļa palīgteikumi	859
7.3.2.7. Laika apstākļa palīgteikumi	860
7.3.2.8. Veida apstākļa palīgteikumi	862
7.3.2.9. Salīdzinājuma palīgteikumi.....	863
7.3.2.10. Mēra apstākļa palīgteikumi	865
7.3.2.11. Cēloņa apstākļa palīgteikumi	866
7.3.2.12. Pamatojuma palīgteikumi.....	868
7.3.2.13. Nolūka apstākļa palīgteikumi.....	869
7.3.2.14. Nosacījuma palīgteikumi	870
7.3.2.15. Seku palīgteikumi	871
7.3.2.16. Pieļāvuma palīgteikumi.....	872
7.3.2.17. Dažādas nozīmes palīgteikumi vai diskutabli palīgteikumu klasificēšanas gadījumi.....	873
7.4. Jaukts salikts teikums.....	875
7.4.1. Jauktu saliktu teikumu vispārīgs raksturojums	875
7.4.2. Jauktu saliktu teikumu struktūra	877
7.4.2.1. Sakārtojumā saistītās jaukta salikta teikuma sastāvdaļas.....	877
7.4.2.2. Jaukta salikta teikuma palīgteikumu raksturojums	878
7.4.2.3. Jauktu saliktu teikumu raksturojums pēc komponentu saistījuma veida.....	879
7.4.2.4. Plaša apjoma jaukti salikti teikumi	881
8. TEKSTA SINTAKSE (Daina Nītiņa).....	883
8.1. Teksta izpratne un tā vispārīgs raksturojums	883
8.1.1. Teksta vienības.....	885
8.1.2. Teksta vienību saistījuma paņēmieni un līdzekļi	892
8.1.3. Tekstveides sintaktiskie procesi un teikuma struktūras pārveidojumi.....	896
8.2. Redukcija, tās paveidi un izpausmes.....	898
8.2.1. Vienkārša teikuma komponentu redukcija.....	901
8.2.2. Salikta teikuma daļu vai to komponentu redukcija.....	904
8.3. Parcelācija kā tekstveides paņēmieni.....	907
8.3.1. Vienkārša teikuma komponentu parcelāti.....	909
8.3.2. Salikta teikuma daļas vai tās komponentu parcelāti	913
8.4. Mutvārdu teksta sintakse (Linda Lauze)	923
8.4.1. Mutvārdu teksta un tā sintaktiskās izveides vispārīgs raksturojums	923
8.4.2. Runas situācijas nozīme mutvārdu teksta sintaksē	931
8.4.3. Mutvārdu teksta vienības	933
8.4.4. Izteikuma komunikatīvo tipu lietojums mutvārdu tekstā	946
8.4.4.1. Stāstījuma izteikums	946
8.4.4.2. Jautājuma izteikums.....	947
8.4.4.3. Pamudinājuma izteikums.....	951
8.4.4.4. Vēlējuma izteikums	952
8.4.4.5. Izsaukuma izteikums.....	954
SAĪSINĀJUMI	956
CITĒTĀ LITERATŪRA	960
ALFABĒTISKAIS JĒDZIENU RĀDĪTĀJS	984
ALFABĒTISKAIS PERSONU RĀDĪTĀJS	1016
INFORMĀCIJA PAR AUTORIEM.....	1021

„LATVIEŠU VALODAS GRAMATIKĀ” IEKĻAUTO ATTĒLU UN TABULU SARAKSTS

1. attēls. Latviešu valodas izolēti izrunāto garo patskaņu [i:], [e:] un [æ:], [ɑ:], [ɔ:], [u:] dinamiskā spektrogramma	38
2. attēls. Latviešu valodas izolēti izrunāto mantoto divskaņu [ɑi], [ɑu], [ei], [ie] un [uo] dinamiskā spektrogramma	45
3. attēls. Latviešu literārās valodas izolēti izrunāto divskaņu prototipu attēlojums Starptautiskās fonētiskās asociācijas vokāļu četrstūrī	45
4. attēls. Teikumos reālos vārdos izrunāto latviešu literārās valodas divskaņu attēlojums Starptautiskās fonētiskās asociācijas vokāļu četrstūrī pēc 20 informantu izrunas datu analīzes rezultātiem	47
5. attēls. Vārda <i>savs</i> izruna ar pilnīgu un daļēju vokalizāciju un atbilstoša zilbes struktūras analīze	53
6. attēls. Vārda <i>sams</i> zilbes struktūras analīze (A un B) un šīs struktūras salīdzinājums ar angļu valodas vārda <i>silk</i> ‘zīds’ struktūru (C)	54
7. attēls. Vārdu <i>lapa</i> , <i>lakta</i> un <i>lampa</i> zilbju struktūras analīze	54
8. attēls. Vārdu <i>lāpa</i> un <i>laipa</i> zilbju struktūras analīze	55
9. attēls. Vārda <i>salms</i> zilbju struktūras analīze (pa kreisi tradicionālā, pa labi – analīze atbilstoši X teorijas un sonoritātes principa nosacījumiem).....	55
10. attēls. Vārdu <i>sāms</i> un <i>soms</i> zilbju struktūras analīze	56
11. attēls. Vārda <i>sārms</i> zilbju struktūras analīze	56
12. attēls. Nebalsīgu un balsīgu līdzskaņu oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	57
13. attēls. Vārdu [ɑp:ɑ] un [ɑbɑ] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	59
14. attēls. Vārdu [ɑt:ɑ] un [ɑdɑ] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	60
15. attēls. Vārdu [ɑc:ɑ] un [ɑjɑ] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	60
16. attēls. Vārdu [ɑk:ɑ] un [ɑgɑ] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	61
17. attēls. Vārdu [uk:u] un [ugu] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	61
18. attēls. Vārdu [iķ:i] un [iġi] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	62
19. attēls. Vārdu [ɑts:ɑ] un [ɑĉɑ] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	63
20. attēls. Vārdu [ɑtj:ɑ] un [ɑĉjɑ] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	63
21. attēls. Vārdu [ɑmɑ], [ɑnɑ] un [ɑŋɑ] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	65
22. attēls. Vārdu [ɑnɑ], [ɑŋkɑ] un [ɑŋgɑ] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	65
23. attēls. Vārdu [ɑs:ɑ] un [ɑzɑ] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa)	67

24. attēls. Vārdu [aʃ:a] un [aʒa] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	67
25. attēls. Vārdu [ara] un [ar'a] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	67
26. attēls. Vārdu [aɣa] un [aɣa] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	69
27. attēls. Vārdu [ax:a], [ix:i] un [ux:u] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	69
28. attēls. Vārdu [ala] un [aʎa] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	70
29. attēls. Vārdu [af:a] un [ava] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	71
30. attēls. Vārdu [af:a], [ava] un [ava] oscilogramma (attēla augšējā daļa) un dinamiskā spektrogramma (attēla apakšējā daļa).....	72
31. attēls. Vārda <i>Indra</i> sonoritātes līkne.....	97
32. attēls. Vārdu <i>lietas</i> , <i>lāpa</i> , <i>lapa</i> struktūras analīze (X teorija).....	97
33. attēls. Vārdu <i>lietas</i> , <i>lāpa</i> , <i>lapa</i> struktūras analīze (moru teorija).....	98
34. attēls. Vārds, kurā zilbju kodolus (K) veido patskaņi.....	98
35. attēls. Vārds, kurā zilbju kodolus (K) veido divskaņi.....	98
36. attēls. Zilbes kodols (pirmajā zilbē) ir diftongisks savienojums.....	99
37. attēls. Zilbes struktūras shēma, kur otrajā zilbē attēlots zilbes ritms (R).....	99
38. attēls. Iespējamā zilbes robeža vārdā <i>veldre</i>	101
39. attēls. Iespējamā zilbes robeža vārdā <i>kaste</i>	101
40. attēls. Vārda <i>veldre</i> sonoritātes līkne.....	102
41. attēls. Ambisillabilitāte.....	102
42. attēls. Sonoritātes skala.....	103
43. attēls. Vārda <i>strāva</i> sonoritātes līkne.....	103
44. attēls. Vārda <i>šķīps</i> sonoritātes līkne.....	103
45. attēls. Vārda <i>laiks</i> [lai:ks] oscilogramma un dinamiskā spektrogramma, kurā attēlota pamattoņa līkne (stieptā intonācija).....	104
46. attēls. Vārda <i>sen</i> [sen] oscilogramma un dinamiskā spektrogramma, kurā attēlota pamattoņa līkne (krītošā intonācija).....	105
47. attēls. Vārda <i>zāle</i> [za:ʎlě] ‘augš’ dinamiskā spektrogramma, kurā attēlota intensitātes un pamattoņa līkne (lauztā intonācija).....	105
48. attēls. Teikuma <i>Brīvdienās visā Latvijā palaikam gaidāms īslaicīgs lietus </i> dinamiskā spektrogramma.....	108
49. attēls. Izteikuma <i>atsevišķos rajonos arī nelieli nokrišņi</i> dinamiskā spektrogramma.....	109
50. attēls. Krītošs melodijas motīvs (Цеплитис 1974: 114).....	117
51. attēls. Krītošs melodijas motīvs pamudinājuma teikumā.....	117
52. attēls. Kāpjošs melodijas motīvs (Цеплитис 1974: 114).....	118
53. attēls. Kāpjoši krītošs melodijas motīvs (Цеплитис 1974: 114).....	118
54. attēls. Kāpjoši krītošs melodijas motīvs stāstījuma teikumā.....	118
55. attēls. Krītoši kāpjošs melodijas motīvs (Цеплитис 1974: 114).....	118
56. attēls. Krītoši kāpjoša intonācija jautājuma teikumā.....	118
57. attēls. Vienmērīgs melodijas motīvs (Цеплитис 1974: 114).....	118
1. tabula. Atšķirības latviešu valodas fonēmu apzīmēšanā.....	24
2. tabula. Latviešu valodas fonēmu atspoguļojums dažādās transkripcijas sistēmās.....	25–26

3. tabula. Mēles pacēluma noteikšana latviešu valodas patskaņiem pēc F1 frekvences vērtības.....	40
4. tabula. Latviešu valodas patskaņu tradicionālā klasifikācija pēc to izrunas.....	41
5. tabula. Latviešu valodas patskaņu fonoloģiskā klasifikācija pēc artikulārajām šķīrējpažīmēm.....	42
6. tabula. Latviešu valodas patskaņu fonoloģiskā klasifikācija pēc akustiskajām šķīrējpažīmēm.....	43
7. tabula. Latviešu valodas vokāļu fonoloģiskā klasifikācija pēc artikulārajām šķīrējpažīmēm.....	51
8. tabula. Latviešu valodas vokāļu fonoloģiskā klasifikācija pēc akustiskajām šķīrējpažīmēm.....	52
9. tabula. Latviešu valodas skaņu sonoritātes skala no 1 līdz 4 (pēc Roca, Johnson 2000: 255).....	53
10. tabula. Latviešu valodas līdzskaņu fonoloģiskā klasifikācija pēc artikulārajām šķīrējpažīmēm.....	76
11. tabula. Latviešu valodas līdzskaņu fonoloģiskā klasifikācija pēc akustiskajām šķīrējpažīmēm.....	77
12. tabula. Latviešu valodas prievārdu un priedēkļu atbilsme.....	214
13. tabula. Runas akta komponenti (pēc D. Haimza).....	932

PRIEKŠVārds

Tā kā ir pagājuši vairāk nekā 50 gadi, kopš Latvijā izdota akadēmiskā gramatika („Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika” I sēj. 1959. g., II sēj. 1962. g.), bet valoda un valodniecības teorija šajā laikā ir attīstījusies un mainījusies, bija nepieciešamība pēc jauna latviešu valodas gramatikas izdevuma, kurā būtu apkopoti latviešu valodnieku šajā laika posmā veikto daudzo teorētisko un praktisko pētījumu rezultāti. Jaunā akadēmiskā gramatika tapusi ar Valsts pētījumu programmu „Letonika: pētījumi par vēsturi, valodu un kultūru” un „Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)”, Latvijas Universitātes un Latvijas Zinātnes padomes finansiālu atbalstu.

Latviešu valodas gramatika pieder pie deskriptīvā jeb aprakstošā tipa gramatikām, kurās, aplūkojot valodas fonētiku, morfēniku, vārddarināšanu, morfonoloģiju, formu veidošanu, morfoloģiskās un sintaktiskās struktūras, tiek ievērots sinhroniskā apraksta princips. Tajā tikai nedaudzos gadījumos sinhroniskais skatījums tiek papildināts ar diahroniskiem ekskursiem. Latviešu valodas gramatikā iztīrītas mūsdienu, resp., pašreizējās vai pēdējo gadu desmitu, galvenokārt normētās jeb literārās valodas parādības, ņemot vērā tās pastāvēšanu kā rakstu, tā mutvārdu formā. Lai pilnīgāk un vispusīgāk atklātu valodas formu sistēmu, tās formālās struktūras, latviešu valodas gramatikas aprakstā iekļauta arī fonētika, fonoloģija un morfonoloģija, jo valoda nevar pastāvēt bez runas formas un bez šo patstāvīgo valodniecības nozaru jautājumu izpēti nav iespējams vispusīgi aplūkot daudzas morfēnikas, vārddarināšanas, morfoloģijas un sintakses parādības.

Gramatika izstrādāta Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūtā, piesaistot kā Latvijas Universitātes, tā arī citu augstskolu akadēmisko personālu. Latviešu gramatikas autori pamatojas uz saviem latviešu valodas piemēru vākumiem un datu bāzēm, gramatisko parādību skaidrojumos izmantojot citos publicētajos darbos un internetā atrodamos latviešu valodas faktu materiālus, lai pēc iespējas pilnīgāk atklātu un aprakstītu latviešu valodas gramatiskās struktūras. Par latviešu valodas datu bāzes avotiem tiek izmantoti dažādu stilu teksti (galvenokārt no daiļliteratūras, plašsaziņas līdzekļiem un lietišķajiem rakstiem) no 20. gadsimta 20.–30. gadiem līdz mūsdienām (sk. pievienoto avotu sarakstu).

No 2008. gada līdz 2011. gada decembrim Dainas Nītiņas vadībā tika izstrādāts „Latviešu valodas gramatikas” pirmais variants. Kopš 2012. gada gramatikas projekta izstrādes koordinētāja pienākumus veicis Juris Grigorjevs. Gramatikas izstrādes gaita, tajā gūtās atziņas un pētījumi ir publiskoti starptautiskās un vietējās zinātniskās konferencēs un publikācijās Latvijā un ārpus tās.

Nodaļu autori:

- Dr. philol. Ilze Auziņa* Fonētikas un fonoloģijas priekšmets un fonētiskie līdzekļi (kopā ar D. Marku). Fonētiskā transkripcija. Latviešu valodas fonētiski fonoloģiskie procesi un likumi. Zilbe un zilbju robeža. Valodas suprasegmentālās jeb prosodiskās vienības. Piemēru fonētiskā transkripcija, līdzskaņa *j* noteiktās mijas izņēmumi un atsevišķi piemēri morfonoloģijas nodaļā.
- Mg. philol. Ieva Breņķe* Partikulas.
- Dr. philol. Juris Grigorjevs* Latviešu valodas fonētikas un fonoloģijas izpēte un izmantotās metodes (kopā ar D. Marku). Latviešu valodas skaņu un fonēmu sistēma. (Latviešu valodas līdzskaņi – kopā ar I. Indričāni.)
- Dr. philol. Inese Indričāne* Latviešu valodas līdzskaņi (kopā ar J. Grigorjevu).
- Mg. hum. Baiba Ivulāne* Darbības vārdu gramatiskās resp. sintaktiskās funkcijas (sadarbībā ar A. Kalnaču).
- Dr. philol. Andra Kalnača* Morfonoloģija (sadarbībā ar I. Auziņu). Darbības vārds (verbs). (Atgriezeniskie (refleksīvie) darbības vārdi – sadarbībā ar I. Lokmani.)
- Dr. philol. Linda Lauze* Mutvārdu teksta sintakse.
- Dr. philol. Ilze Lokmane* Sintakse: vispārīgi jautājumi. Vienkāršs teikums kā monopredikatīva sintaktiska vienība. Vienkārša teikuma formālā (strukturālā) organizācija. Vienkārša teikuma semantiskā struktūra.
- Dr. habil. philol. Dace Markus* Fonētikas un fonoloģijas priekšmets un fonētiskie līdzekļi (kopā ar I. Auziņu). Latviešu valodas fonētikas un fonoloģijas izpēte un izmantotās metodes (kopā ar J. Grigorjevu). Galvenās latviešu valodas pareizrūnas jeb ortoepijas problēmas.
- Dr. habil. philol. Daina Nītiņa* Ievads morfoloģijā jeb tās vispārīgs raksturojums. Īpašības vārds (adjektīvs) un adjektīvisks divdabis. Vietniekvārds (pronomens). Divdabis (participis). Prievārds (prepozīcija). Salikts teikums. Teksta sintakse. Vienkārša teikuma vai salikta teikuma komponentu paplašinājumi (paplašinātājas struktūras).
- Dr. philol. Gunta Smiltnece* Lietvārds (substantīvs). Skaitļa vārds (numerālis). Apstākļa vārds (adverbs). Saiklis (konjunkcija). Izsaukšanas vārds (interjekcija).

Mg. hum. Baiba Valkovska Vienkārša teikuma komunikatīvā struktūra (sadarbībā ar I. Lokmani).

Dr. philol. Anna Vulāne Morfēmika. Vārddarināšana.

Gramatikas izstrādes gaitā izmantota plaša dažādās valodās publicētā teorētiskā literatūra (sk. pievienoto literatūras sarakstu). Teorētiskās literatūras citējumos, kā arī latviešu valodas piemēros ir saglabāta autoru rakstība un interpunkcija.

Latviešu valodas materiālu vākšanā un gramatikas datu bāzes veidošanā morfoloģijas un sintakses nozarē ir piedalījušās valodnieces: *Mg. hum. Ieva Breņķe*, *Mg. hum. Agita Kazakeviča*, *Mg. hum. Anda Meistere*, *Mg. hum. Līga Vogina*. Agita Kazakeviča un Anda Meistere ir rediģējušas gramatikas manuskriptu, kā arī veidojušas teorētiskās literatūras un latviešu valodas avotu sarakstu.

Visā gramatikas izstrādes gaitā šo darbu ar morālu atbalstu sekmējuši Latvijas Universitātes rektors, LZA akadēmiķis *Mārcis Auziņš* un LU Latviešu valodas institūta direktore, LZA akadēmiķe *Ilga Jansone*.

Gramatikas autoru kolektīvs izsaka pateicību darba recenzentiem *Dr. philol. Trevoram Gārtam Fennelam*, *Dr. philol. Igoram Koškinam*, *Dr. philol. Ievai Ozolai* un *Dr. habil. philol. Andrejam Veisbergam* par vērtīgajām kritiskajām piezīmēm un ieteikumiem.

Gramatika paredzēta valodniekiem, latviešu valodas skolotājiem, augstskolu pedagogiem, studentiem un citiem interesentiem.